

ЕТЕРНО НЕБО ИНДИЈЕ НАД СРПСКИМ ПИСЦИМА

(Немања Радуловић: *Где ружа и лотос цвета: слика Индије у српској књижевности и култури 19. и 20. века*, Федон, Београд, 2023)

У једној култури која, упркос напорима појединаца, никада није развила системске студије индологије, књига *Где ружа и лотос цвета* представља кључан искорак, ако не ка заснивању саме индологије, онда барем ка обухватнијем научном утемељењу компаративних студија индијске и српске културе. Та монументална синтеза – плод дугогодишњег труда Немање Радуловића, професора Филолошког факултета Универзитета у Београду – испунила је једну од великих лакуна у овдашњем интелектуалном животу, и то не само оном уже стручном и академском.

Радуловићев досадашњи рад једва да је и потребно представљати упућенијем читаоцу. Премда је по основној вокацији фолклориста, он нас је задужио и двома запаженим и у много чему пионирским студијама о езотеричним и окултним елементима у српској књижевности и култури: књиге *Погземни шок: езоштерично и окултно у српској књижевности* (2009) и *Погземни шок 2. Српска књижевност и езоштеризам 1953–2000* (2020) омогућиле су да последња два века српске књижевности сагледамо у једном несвакидашњем светлу, у контексту „подземних” утицаја теозофије, антропозофије, парапсихологије, масонерије, спиритизма и других европских, али и ваневропских езотеријских токова. Откуда онда, само неколико година касније, и једна овако обимна студија о слици Индије у новијој српској књижевности и култури? Да ли би се Индија могла сматрати тек једним од ауторових сепаратних интересовања, или је пак вишеструко повезана са другим гранама његових академских истраживања?

У једном разговору Радуловић ће сам истаћи да је на Индију каткад наилазио у свом бављењу народним приповеткама, те да је индијска приповедна проза изузетно богата и важна за фолклористику. Указаће и на значај представе о Индији као колевци древних (тајних) учења, која је обликовала имагинаријум небројених страних и домаћих окултиста и езотеричара, па тако и књижевника који су инспирацију тражили на том пољу. Другим речима, као привилеговано место за езотеричаре и чест топос у народним приповеткама, а затим и у књижевности деветнаестог и двадесетог века, Индија се аутору готово наметнула као незаобилазна тема истраживања, нарочито с обзиром на личне афинитете: његова младалачка лектира, по сопственом сведочењу, обухватала је *Уианишаге*, *Бхајавадитишу*, *Махабхарату*

и друге класичне индијске списе, часове санскрта похађао је код Радослава Миросављева (1946–2001), при лекторату за санскрт београдског Филолошког факултета, а опробао се и у преводу дидактичке поезије и приповетки. Радуловић је, дакле, један од малобројних који располажу довољним знањем санскрта да могу непосредно читати изворе, док му његова основна академска вокација омогућава да тако стечене увиде integriше у студије о српској књижевности, те да их интерпретира и у знатно ширем контексту европске културе, духовности, историје и политике.

Радуловић је још 2019. године, у просторијама Задужбине „Доситеј Обрадовић”, организовао округли сто посвећен перцепцији Индије у српској култури. Тај округли сто изнедрио је потом и зборник радова *Индија и српска књижевност* (2021), у којем је седморо аутора изнело резултате својих истраживања. Монографија *Где ружа и лошос цвећа* природан је наставак бављења том темом и синтеза ауторових дотадашњих истраживања.

Књига се, угрубо узев, састоји од четири целине: 1) Проучавање санскрта у српској филологији и заснивање индологије; 2) Слика Индије у српској књижевности деветнаестог века; 3) Слика Индије у српској књижевности двадесетог века, 4) Словенско-индијски панхуманизам. Искрпна библиографија обухвата архивску грађу, изворну грађу у штампи, литературу и интернет изворе. Индекс, који је остао, био би од велике користи у једној овако сложеној и обимној монографији.

На преко двеста педесет страница аутор анализира и тумачи флуидни лик Индије у српској књижевности деветнаестог и двадесетог века, полазећи од епохе романтизма, која је и инаугурисала представу о Индији као земљи мудрости и колевци човечанства. Немогуће је у једном кратком приказу обухватити непрегледни караван имена и наслова који промичу страницама књиге: од Доситеја, Његоша и Павла Соларића, преко оца и синова Илић, Диса, Светислава Стефановића и Димитрија Митриновића, све до Весне Крмпотић, Гордане Брајовић и Јаре Рибникар, да споменемо тек неколицину. Анализом је обухваћен изванредно велик и богат материјал, који аутор претреса темељно и методично, с једне стране дајући детаљан библиографски осврт за период од више од једног и по века, а с друге дубински проничући у различите начине на које се имагинаријум Индије обликовао у српској култури и уметности. Од теме реинкарнације у поезији Симе Милутиновића, преко „мистификација” Милоја Милојевића и Стефана Верковића, до Дисовог нирванизма, домаће рецепције Тагора и Гандија и даље, Радуловић говори о две парадигматске слике Индије које се преплићу у уметничкој имагинацији: слици „старе Индије”, прадревне, ведске колевке мудрости и духовности, чијој је идеализацији, осим романтизма, кључно допринео и снажан развој индологије у деветнаестом веку, и слици „нове Индије”, која се пак сагледава у непосреднијим историјским, политичким и социјалним околностима, нарочито у вези с питањима сопственог националног идентитета. Овом потоњем аутор ће се нарочито вратити у последњој целини књиге.

Та целина – можда централна, ако не обимом, онда свакако значајем који јој се придаје – умногоме је посвећена делу Димитрија Митриновића, те његовом многоструком и досад слабо познатом утицају на интелектуалце и уметнике његовог доба, о чему су нам драгоцена сведочанства оставили Ксенија Атанасијевић, Милан

Кашанин, Црњански и други. Митриновићевом концепту словенско-индијског панхуманизма посвећено је и засебно поглавље, што се уклапа у Радуловићеве вишегодишње напоре да научној и културној јавности скрене више пажње на културно-историјски значај те загонетне и контроверзне личности. То је уједно и део књиге у којем аутор највише искорачује из поља књижевне историје у поље историја идеја. Овде бих посебно указао на одељак о Николају Велимировићу и његовом односу према концепту панхуманизма, те о младом хеленисти Милошу Ђурићу и његовој посвећености том кругу идеја.

Попут Радуловићеве претходне студије (*Погземни шок 2*), и ову одликује широк, разгранат приступ: премда је превасходно конципирана као књижевноисторијска студија, њене се теме често протежу далеко изван тог поља – у домене културне историје, историје идеја, политичке историје, па и студија религије и духовности уопште. Стога и скуп могућих читалаца далеко надилази стручњаке из ауторове основне научне области и протеже се на заинтересоване и за друге области хуманистике и културе у целини.

Управо због такве своје мозаичке структуре, *Где ружа и лошос цвећа* јесте књига која се може читати линеарно, али и парцијално, с унакрсним повезивањем појединих делова, већ према читаочевим интересовањима и афинитетима. Неко ће у њој ићи трагом „спиритуалистичке“ фасцинације Индијом, која нас доводи до контракултуре шездесетих година двадесетог века и њу ејца с његовим кључним појмовима – кармом, реинкарнацијом, нирваном (премда нам Дисов пример показује да је идеја о нирвани у наше пределе стигла много пре њу ејца, а тако је и с реинкарнацијом и кармом). Друге ће, опет, занимати описани напори да се у Србији, на овај или онај начин, индологија заснује макар и ванинституционално. Такве читаоце интересоваће и развој студија санскрта код нас, као и Радуловићеви предлози за транскрипцију, који су хвале вредан напор да се прокрчи бар још једна стаза кроз непрегледни густиш транскрипције старих и класичних језика.

Читалац заинтересован за теме из историје и антропологије религије моћи ће у паралелним токовима анализе, осим разматрања о нирвани, екстази и типовима сједињења, да прати и долазак јоге на наше тле двадесетих година двадесетог века, развој њених различитих модалитета, улазак у свакодневни простор и медицински дискурс, све до њеног тешњег повезивања с окултизмом и езотеризмом у новија времена, о чему речито сведочи пример Ж. М. Славинског. Свака од тих фаза имала је и своје корелате у књижевности, баш као што су то у једном периоду имале и теозофија и антропозофија као највећи расадници индијских идеја.

Другима ће, опет, бити интересантнији друштвено-историјски и политичко-историјски аспекти анализе који прате разматрање књижевности: гостовање Рабиндраната Тагора у Београду 1926. године, талас тагористичке моде међу српским писцима и интелектуалцима, оштра реакција зенитиста који су Тагора оптуживали за покорност колонијалним властима, или пак Андрићева одбојност према њему и Индији уопште. Појединим читаоцима пажњу ће привући ауторова анализа постепене трансформације представа о Индији од традиционалних до оних модерних, више политичког карактера – о Индији која се бори за културну и политичку еманципацију. Овде спада и фасцинантан одељак о Вивеканандином путовању

возом кроз Србију 1900. године и његовим, на први поглед, нимало ласкавим утисцима о нашем народу. Све се то сустиже, укршта и преплиће у Радуловићевој студији, творећи комплексну целину која нам не дозвољава да представе о Индији сведемо на појединачне и статичне стереотипе.

Мозаичка структура књиге – залажење у различита поља, у различите изворе информација и њихово корелативно тумачење – подразумева да је аутор до многих занемарених или непознатих информација долазио управо у „сивим зонама” између научних области, на њиховим слабо истраженим границама. Илустративан је у том смислу пример првог школованог српског индолога Павла Јевтића: аутор помало горко констатује како се „заинтересовани за индијску филозофију нису бавили владом у емиграцији [чији је Јевтић био представник за штампу], док су историчари који су се бавили емиграцијом, опет, Јевтића видели као споредну чиновничку фигуру, не као индолога”.

За филологе је од посебног значаја поглавље о развоју студија санскрта у српској филологији. Од такозване оријенталне ренесансе деветнаестог века, која је била златни век индологије у великим европским земљама, аутор концизно описује лук све до нашег времена. Из његовог приказа видимо како су се индологија и проучавање санскрта код нас развијали кривудава и с великом муком, при чему су неки од наших највећих стручњака, попут Јевтића и Мирослава Марковића, завршавали у емиграцији, где су били и најпродуктивнији. Радуловић посебну пажњу посвећује управо Јевтићу, који је поникао у духовном кругу Димитрија Митриновића. На изванредан начин, можда не директно, Јевтићева идеализација санскрта и Веда, која је своје утемељење нашла у Митриновићевим идејама о индословенском месијанизму, своје знатно касније настављаче имаће у Радмилу Стојановићу и његовим ученицима, представницима параиндологије и паралингвистике. Ту се пак отвара и антрополошки аспект студија санскрта, чињеница да су, бар једним делом, те студије постале нераскидиво повезане са духовним струјањима њу ејца и алтернативних религија: као „прајезик” или „надјезик”, санскрт је заменио хебрејски, који је још од античких времена служио као *lingua Adamica* – језик Бога, анђела и житеља Рајског врта.

С друге стране, када говори о Мирославу Марковићу, аутор указује на знатно приземније проблеме који су морили наше индологе: то је, пре свега, општа равнодушност академске заједнице и издавача, који, ето, нису били заинтересовани за Марковићев нов, научно поткован, уметнички уобличен превод *Bhāgavadgītā*, једног од највећих споменика светске књижевности. Упркос томе, Радуловић истиче да је код нас било и још увек има ентузијаста који се, и ван формалних оквира индологије и у границама својих могућности и научних интересовања, баве санскртом и индологијом. У такве ентузијасте свакако треба убројити и самог Радуловића, чија монографија *Где ружа и лошос цвећа* пружа значајан подстицај афирмацији интердисциплинарних студија индијске културе, уметности и духовности.